

HISTÒRIA DE LA INVESTIGACIÓ DE L'EDAT DEL BRONZE AL BAIX CAMP*

L'objectiu d'aquest article és donar una visió general del conjunt d'activitats que s'han desenvolupat al Baix Camp en relació al període de l'Edat del Bronze per establir un primer estat de la qüestió, punt d'inici de recerques posteriors.

Per obtenir aquesta informació, cal valorar la incidència de les referències a la zona dins la bibliografia i els resultats de diverses activitats desenvolupades a la comarca (prospeccions, excavacions d'urgència, excavacions programades...). No sempre les dades obtingudes a partir d'aquestes intervencions queden reflectides en un comentari escrit, per la qual cosa la seva difusió queda força reduïda. Aquest fet fa molt convenient el contacte directe amb les persones que intervenen o han intervingut en l'estudi arqueològic del Baix Camp.

Al segle XIX, concretament l'any 1845, l'historiador reusenc Andreu de Bofarull va escriure la seva obra *Anales Históricos de Reus*. En ella, a partir de les dades conegudes a l'època, feia referència a la inexistència de restes materials que permeteren afirmar l'evidència d'un poblament a Reus o a les seves proximitats que fos anterior a l'època medieval. A principis del segle XX, la situació no havia canviat gaire, ja que l'any 1909 s'edità a Barcelona un llibre escrit per Agustí M. Gibert que té com a títol: *Tarragona prehistòrica i protohistòrica*, on l'autor no fa cap menció de restes prehistòriques a la zona, tot i que esmenta diverses troballes a la

*Aquest article forma part de la Tesi de Llicenciatura: *L'Edat del Bronze al Baix Camp: assentaments i medi geogràfic*, llegida el mes d'octubre de 1991 a la Universitat de Barcelona, amb un tribunal constituït pels doctors M.ª Angels Petit, M.ª Angeles del Rincón i José Luis Maya, director del treball.

La recerca va rebre el suport econòmic de la Fundació Caixa de Barcelona mitjançant un «Ajut a la Recerca», dins l'àmbit del patrimoni Històrico-Arqueològic, en convocatòria de l'any 1989.

No voldria iniciar el comentari sense agrair les facilitats donades en tot moment per part dels centres de recerca i de les persones vinculades amb l'arqueologia que han incidit en el tema de l'estudi.

província: Ciurana, Constantí... Bosch Gimpera, en una conferència llegida el 1922 sobre la història antiga i l'arqueologia tarragonines, en referir-se a l'Edat del Bronze, indica que únicament existeixen troballes soltes, com és el cas d'una destal de bronze procedent del Camp de Tarragona. (BOSCH GIMPERA, 1925.)

Posteriorment, el conjunt de les diferents investigacions desenvolupades ha permès arribar a conclusions molt diferents.

La muntanya d'Escornalbou, a més de tenir diferents cavitats amb restes prehistòriques, entre elles la Cova de la Guineu, la Cova Josefina, la Cova de la Muralla i la Cova del Passeig dels Frares, va ser la seu d'un monestir construït al segle XII, de l'ermita de Santa Bàrbara, aixecada al segle XIX i del Castell de Sant Miquel d'Escornalbou. Eduard Toda, nascut el 1855 a Reus, adquireix la propietat del castell al 1911. Al 1912, inicia la seva reconstrucció adequant l'edifici com a lloc de residència.

A la dècada següent, als anys vint, les seves inquietuds de caire històric es reflecteixen en diferents dissertacions i, al 1925, inicia la col·laboració al Butlletí Arqueològic de Tarragona amb un seguit d'articles referits a la muntanya d'Escornalbou, que es publiquen fins a finals del 1926. El recull dels seus coneixements de la història d'aquest indret, des de la prehistòria fins a la modernitat, es veu reflectit dins les diferents pàgines del llibre *Història d'Escornalbou*, editat a Tarragona, l'any 1926, per la Reial Societat Arqueològica de Tarragona, i reeditat, posteriorment, pel Centre de Lectura de Reus, l'any 1984.

A començaments d'aquest segle, Josefina Font Lamarca localitza materials arqueològics a l'interior d'una cova de la muntanya d'Escornalbou ja coneguda pels pagesos i pastors de la zona. A partir d'aquest fet, Eduard Toda li dona el nom de Cova Josefina, nom que ens ha pervingut.

La deducció de la importància arqueològica del lloc fa veure la conveniència d'un estudi aprofundit i de l'excavació corresponent, que és encarregada, per mediació del Cardenal Vidal i Barraquer, a mossèn Serra i Vilaró, qui va ser director dels museus diocesans de Tarragona i de Solsona, i amb qui ja havia estat relacionat a partir de treballs d'excavació anteriors. Després d'examinar el material recollit per Josefina Font, a excepció d'algunes ceràmiques amb decoracions incises que Agustí Duran va donar a l'Institut d'Estudis Catalans, i d'haver deduït l'habitació prehistòrica, decideix realitzar l'excavació, que s'inicia el mes de setembre de 1922, amb l'ajut d'obriers posats a la seva disposició per Eduard Toda.

Serra Vilaró intenta recuperar també el material que, segons una informació donada per Pau Font de Rubinat, cap al 1872 va recollir Josep Juncosa (una destal de bronze i diversos sílexs). La filla d'aquest senyor,

Eduarda, el regalà, una vegada mort el seu pare, al doctor Cadevall de Terrassa, director del Col·legi dels Pares Escolapis, on aquest el deixà a la seva mort. La seva ubicació, però, no la pot localitzar. (SERRA VILARÓ, 1925.)

Els resultats de les excavacions i de l'estudi dels materials són difosos a la comunitat científica a partir del llibre de Serra Vilaró *Escornalbou Prehistòric*, publicat l'any 1925 amb la financiació d'Eduard Toda. En ell es recull i valora el conjunt de les troballes efectuades, que abastaren una cronologia molt diversa, del període neolític fins al món contemporani, ja que s'hi va localitzar una gerra del segle XVIII i una baioneta del segle XIX. El reflex d'una certa continuïtat de l'hàbitat a la cova, juntament amb la seva utilització com a amagatall transitori en èpoques posteriors, és patent en el material recuperat al seu interior.

A vegades, persones interessades en desenvolupar una activitat molt semblant es reuneixen en un col·lectiu. Aquesta circumstància també va donar-se a Reus, on es funda l'Agrupació Excursionista de Reus, amb una vigència de 1915 a 1925. Ricard Ferraté és el President de l'associació, la qual s'estructura en quatre seccions: la de Ciències Naturals, la de Fotografia, la d'Esports, i la d'Art, Literatura i Folklore.

El 9 de juliol de 1916, s'inaugura el Museu de Ciències Naturals, alhora que la Col·lecció Arqueològica, fons que va augmentant gràcies a donacions i a intervencions dels seus membres a diferents jaciments, com és el cas de la vil·la romana d'Espluga Pobre (Castellvell, Baix Camp) i del poblat ibèric de la Serra de l'Espasa (Capçanes, Priorat). L'Agrupació no limita la seva actuació a Reus i les rodalies, ja que el mateix 1915 es nomenen socis delegats a Montblanc (Conca de Barberà), Marsà (Priorat) i, al 1916, a Santa Coloma de Queralt (Segarra). (ANGUERA, 1976 i 1977; MASSÓ, 1985.)

Un dels actius membres de l'Associació és en Salvador Vilaseca i Anguera (Reus 1896-1975), persona vinculada amb l'anomenada Escola de Barcelona o Escola Catalana de la qual també es reconeixen com a iniciadors Lluís Pericot, Joan Colomines, Alberto del Castillo i Joan Serra i Ràfols. (GUIX, 1976, 1976-1977.)

De formació en Ciències Naturals (Barcelona i Madrid) i Medicina (Barcelona), Salvador Vilaseca desenvolupa un actiu paper a la Secció de Ciències Naturals de la mencionada Agrupació, fins a arribar a ser, de fet, el seu responsable. Publicacions diverses al seu Butlletí, classificació de materials del fons: minerals, fòssils, mol·luscs, són algunes activitats efectuades.

No és fins més tard que el seu interès es dirigeix cap a la investigació

històrica, concretament el 20 d'agost de l'any 1919 quan, durant una sortida per les muntanyes de Prades amb diversos amics, explora la cova o balma del Cisterer, situada en el barranc dels Bassots, indrets d'on es recuperen diferents materials prehistòrics. El contacte amb Lluís Marià i Vidal, que realitza diferents estudis a l'àrea tarragonina (cova de Vilabella, Camí dels Vidriers...) i Pere Bosch i Gimpera, i el reconeixement de la importància de les restes recuperades, el motiven a continuar dins la recerca arqueològica.

El primer article de caire prehistòric de l'extensa bibliografia d'aquest investigador és: «Descobriments d'una cova prehistòrica i altres recerques pels voltants de Prades», estudi publicat al *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* el mateix any de la troballa, 1919. Hi comenta la geografia de la zona, les troballes de la Cova del Cisterer, i també altres restes localitzades de manera aïllada que li són properes.

En diverses ocasions, hi consta la col·laboració de Salvador Vilaseca amb altres persones o entitats. Quant a l'Edat del Bronze, es tracta de les següents:

- Centre Excursionista de Reus / Centre Excursionista de Barcelona → Excavació de la Cova del Daniel.
- Secció Excursionista del Centre de Lectura de Reus → Localització de l'Areny.
- José Rodríguez → Localització del sepulcre del coll d'Alforja (Alforja), com a conseqüència d'una extracció de terres, i notificació a Vilaseca de la troballa, que és comentada en un article. (VILASECA, 1935.)
- Albert Prunera → Excavació de la Cova de La Vila.
- Lluïsa Vilaseca → Prospecció del Patou.

La recerca en comú no es limita exclusivament al treball de camp, ja que, en ocasions, queda reflectida en la signatura de la bibliografia corresponent, aspecte sobre el qual s'han confeccionat diferents reculls, bàsicament referits als estudis de caire històric. (IGLÉSIES, 1976 i 1976-1977; RIPOLL, 1979-1980; SANMARTÍ, 1975-1976.)

Així, s'aprecia la col·laboració directa amb: Ignaci Cantarell, Francesc Capafonts, Ramon Capdevila, Josep M. Solé i Casellas i Ramon Mañé i Güell, Josep M. Solé i Casellas i Joan Montserrat i Oliva, Enric Fossas, Josep Iglésies, Josep Mercadé, Albert Prunera, Joan Santacana, J. de C. Serra i Ràfols i Lluís Brull, Lluïsa Vilaseca...

Únicament es farà un comentari de dues persones citades, ja que són les que efectuen estudis sobre qüestions relacionades amb el tema objecte

de l'article. Es tracta d'Albert Prunera i Lluïsa Vilaseca, que signen amb Salvador Vilaseca els articles següents:

- Albert Prunera: «La Cova de la Vila», de La Febró, en la «Sierra de Prades».

Publicat a la revista *Ampurias*, al 1944. Estudi sobre les característiques de la cova i dels materials que s'hi van recuperar.

- Lluïsa Vilaseca: «La cova del Patou (Mont-roig, província de Tarragona)».

Publicat per l'Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV l'any 1963. S'hi fa un recull de materials recuperats a aquest indret i als voltants del jaciment de la Roca.

- «Grabado zoomorfo naturalista en un fragmento cerámico de la primera Edad del Hierro, de L'Areny (Mont-roig)».

Comunicació presentada al V Congreso Arqueológico Nacional, al 1957, i publicada, dos anys més tard, al 1959.

Salvador Vilaseca, el 1961, presenta una monografia on tracta globalment tot el jaciment de l'Areny, incloent, també, el fragment esmentat. El seu títol és: «La estación taller de sílex de l'Areny. (Término de Vilanova d'Escornalbou, provincia de Tarragona)», i constitueix el tercer volum dels *Trabajos de Prehistoria*. El contingut inclou un estudi aprofundit del jaciment i les restes recuperades i s'hi tracta el material de les diverses cronologies establertes.

La informació escrita relativa als jaciments de l'Edat del Bronze al Baix Camp que proporciona aquest investigador és molt extensa, des d'articles d'indrets concrets fins a monografies que inclouen un recull de restes localitzades a diferents comarques: Alt Camp, Conca de Barberà, Priorat, etc., com són les tres publicacions següents:

- 1936: *La indústria del sílex a Catalunya. Les estacions tallers del Priorat i extensions.*

- 1953: *Las industrias del sílex tarraconenses.* (Premi Antonio de Nebrija, 1950.)

- 1954: *Nuevos yacimientos tarraconenses de cerámica acanalada.*

D'aquest conjunt de tres monografies, la que tracta més la cronologia del període és la de l'any 1954. Aquest estudi inclou els jaciments de: Cova Josefina – Cova del Passeig dels Frares – Cova de la Muralla (Escornalbou), La Solana (La Febró), Coll de les Forquetes (Prades), La Boella (Reus), Els Valls (Riudecols), Mas de Peiró (Vilaplana). En cada cas, es donen referències geogràfiques del jaciment i s'expliquen les carac-

terístiques del material recuperat, no des d'un punt de vista aïllat, sinó dins del context temporal i espacial de l'àrea tarragonina.

Els altres dos llibres mencionats recullen materials recuperats en diferents prospeccions que van donar com a resultat la troballa de poques restes, en la seva major part lítiques:

- 1936: Cingle Roig I (Alforja), El Patou i La Roca (Mont-roig del Camp).
- 1953: Coll d'Alforja (Alforja), La Roca (Mont-roig del Camp), Cingle del Pla de la Guàrdia (Prades), La Boella (Reus), Mas de Peiró (Vilaplana del Camp).

La quarta monografia a què es farà menció és el llibre *Reus y su entorno en la prehistoria*, publicat per la Asociación de Estudios Reusenses, a Reus, l'any 1973. Aquest treball guanya el II Premio Pedrol (1971), convocat pel Consell d'Investigacions Científiques, amb un jurat compost per Martín Almagro Basch, Antonio Beltrán, Antonio García y Bellido, Lluís Pericot i Miquel Tarradell.

En aquest llibre, Salvador Vilaseca es refereix als diversos períodes de la prehistòria/protohistòria que es troben reflectits en les diferents àrees objecte de les seves recerques: Camp de Tarragona, Conca de Barberà, Priorat i altres comarques, com és el cas de les terres de l'Ebre i el Penedès. A més dels comentaris de les característiques dels jaciments (denominació, localització, estratigrafies, etc.), i dels materials recuperats (acompanyat d'il·lustracions gràfiques), es fa menció a diverses qüestions, com són la geografia, geologia, fauna, mineria... per arribar a assolir un objectiu: el coneixement aprofundit al màxim del terreny on se situa el jaciment per poder-lo estudiar, no únicament de manera individual, sinó també dins d'un context més ampli.

Dins l'àmbit museològic, Salvador Vilaseca funda i dirigeix el Museu Municipal «Prim Rull» de Reus, inaugurat el 14 d'abril de 1934, amb un fons constituït, en gran part, per la seva col·lecció particular, que s'incrementa amb el de l'antiga agrupació excursionista, juntament amb l'existent a la col·lecció de Ferran de Miró, baró d'Ortafà, qui reuneix a l'Hort d'Olives (edifici ara inexistent) un conjunt artístic i arqueològic. (MASSO, 1985.)

Dels anys 20 fins als anys 70, gran part de les diferents activitats de caire arqueològic desenvolupades al Baix Camp, tenen com a punt de referència a Salvador Vilaseca, i als seus col·laboradors, els quals treballaren també de manera aïllada o amb d'altres investigadors.

Una d'aquestes persones és Albert Prunera, qui a més de participar en l'excavació de la cova de la Vila desenvolupada entre els anys 1941

i 1944, prospecta independentment el jaciment de la Solana, a la Febró, els anys 1947, 1948 i 1954.

En el cas de la Cova del Daniel, la publicació al Correu Català del 4 de novembre de 1964 de la notícia del descobriment d'aquest indret amb la localització d'una gran tenalla, motiva a un grup de persones procedents de la Conca de Barberà a desenvolupar una excavació durant el mateix mes. Es tracta de Lluís Castellví, Carles i Joaquim Masdeu i els germans Torrell.

Ja dins del període dels anys 70 es realitzen més excavacions que no pas prospeccions i les actuacions comencen a estar en relació amb recerques d'investigació més àmplies que no pas l'actuació aïllada en un jaciment concret, com, sovint, havia passat anteriorment. Per efectuar el comentari relatiu a la tasca arqueològica desenvolupada en aquesta dècada, se seguirà, principalment, un ordre geogràfic en relació a les altituds, des del terme de Cambrils, situat a la Plana del Baix Camp, fins a Vilaplana del Camp, ja relacionat amb les muntanyes de Prades.

Ramon Capdevila localitza conjuntament amb Jaume Massó, l'any 1979, les restes del jaciment anomenat Cambrils Mediterrani, situat al terme municipal del mateix nom. El descobriment s'efectua a partir de la troballa d'un possible mur i de ceràmica com a conseqüència dels treballs de moviment de terres desenvolupats per a la realització d'una piscina dins una urbanització.

La muntanya de la Roca, a Mont-roig, ha sofert la contínua prospecció des de temps enrera fins a l'actualitat. En una zona molt propera a l'antic camí que conduïa cap a l'ermita de la Verge de la Roca, situada al cim, i concretament en una esplanada d'uns 5 m², Valerià Romero recupera cap a l'any 1973, un conjunt de restes de diversa cronologia, que estudiades conjuntament amb Rosó Vilardell es daten des d'un bronze final fins al període romà. El seu treball és objecte d'una publicació al número 13 de la revista *Pyrenae* dels anys 1977-1978 sota el títol de: «Hallazgos arqueológicos en el Santuario Prehistórico de La Roca (Mont-roig, Tarragona)», en el qual es comenta el conjunt dels materials recuperats i es fa una valoració global de l'indret.

En un altre terme municipal, Riudecanyes, existia un col·lectiu interessat per la temàtica arqueològica. Els seus treballs inclouen tasques de recerca a coves de la muntanya d'Escornalbou, com és el cas de la cova de la Guineu, la cova Josefina i la cova del Passeig dels Frares, per aquest grup coneguda amb el nom de Cova Llumínosa.

El fons arqueològic del Museu, conduït per Joan Ginesta, membre de l'antic grup avui dia disgregat, es troba integrat per materials fruit de les

prospeccions. Les restes prehistòriques procedeixen dels jaciments d'Escornalbou citats, La Roca i els abrics de l'Areny i del Patou, aquests tres últims força propers.

Sobre aquesta zona, cal destacar una monografia escrita per Salvador de Brocà, professor de filosofia a la Universitat de Tarragona, que va ser editada l'any 1986 i té per títol: *Riudecanyes i la baronia d'Escornalbou*. Aquest llibre fa un recull de l'evolució històrica de l'àrea des de la prehistòria fins a l'actualitat, i constitueix una obra de síntesi general, bàsicament centrada a partir de l'etapa de vigència de la Baronia. La bibliografia inclou els llibres escrits per Serra Vilaró i Toda ja citats.

En un àrea ja més elevada, concretament Alforja, també es desenvolupa una activitat arqueològica:

- Josep Fusté excava al Cingle Roig I aproximadament cap a l'any 1976.
- Miquel Taverna localitza uns anys més tard restes ceràmiques en una balma del Cingle Roig i li comunica aquest fet a Miquel Salvadó Jassans, qui efectua una petita excavació amb una extensió aproximada d'1 m², al sector sud de l'indret.

A la zona de les muntantes de Prades, al terme de Vilaplana del Camp, Jordi Rovira i Joan Santacana duen a terme, l'any 1974, una tasca sistemàtica de prospecció als massissos de Prades i el Montsant, concebuts com a un dels passos interiors entre la depressió lleidatana i les comarques del litoral tarragoní. La finalitat de tota la recerca és l'estudi del naixement de les primeres estructures socio-econòmiques de tipus sedentari, relacionat amb l'inici de les societats protourbanes de Catalunya. Una conseqüència d'aquest treball serà l'excavació, entre els anys 1976 i 1977, del jaciment de la Mussara, localitzat al 1974. (ROVIRA, SANTACANA, 1979, 1980, 1982.1, 1982.2, 1982.3).

El tret característic del seu estudi és la interrelació del jaciment amb el medi on es localitza, valorant les possibilitats econòmiques que l'indret proporciona als seus habitants. Es fuig, per tant, de meres descripcions del material recuperat, per intentar assolir un coneixement ampli de la realitat que envoltava l'assentament prehistòric.

Un segon jaciment localitzat per Rovira i Santacana és el de la Cova de la Francesca, situada al sud de la Mussara, i prospeccionada a la vegada que es desenvolupava l'excavació. (ROVIRA, SANTACANA, 1982.3.)

Amb anterioritat, Joan Santacana llegeix l'any 1973 una tesi de llicenciatura sobre la cultura del Bronze Mitjà a la Catalunya Meridional, reflex que la seva intervenció en els treballs desenvolupats a l'àrea Prades/Montsant van ser precedits d'un coneixement previ del territori.

A partir dels anys 80 es fa força difícil parlar de recerques efectuades de manera individual i aïllada ja que es tendeix a desenvolupar tasques d'una extensió geogràfica força més àmplia i no únicament limitada als voltants del lloc de residència. De les diferents activitats realitzades destaca l'inventari dels jaciments arqueològics coneguts fins al moment a tota la comarca, encarregat pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya l'any 1985 a Maria Adserias, Jaume Massó i Lluïsa Pallejà.

L'inventari del patrimoni ofereix dades sobre diferents qüestions relatives als jaciments: aspectes geogràfics/geològics, actuacions desenvolupades, descripcions dels indrets i dels materials en ells localitzats, bibliografia... i constitueix, gràcies al tractament de tots aquests conceptes, una eina de treball imprescindible per poder iniciar una investigació amb el màxim de dades possibles. Dades que cal contrastar amb la informació obtinguda mitjançant el contacte directe amb les persones que han desenvolupat activitats de caire arqueològic, amb els jaciments, i amb les restes recuperades dipositades als diferents museus amb fons de l'Edat del Bronze de la comarca.

Un d'aquests museus és l'existent a Riudoms. El fons inclou materials en la seva major part procedents de recerques en què ha participat directament Valerià Romero, ja sigui de manera individual o amb altres persones. De tot aquest conjunt d'intervencions, les que afecten a jaciments amb restes del període comentat, són les següents:

1. La prospecció a la muntanya de La Roca, comentada anteriorment.
2. La prospecció i excavació a La Timba del Barenys (Riudoms), jaciment localitzat la primavera de 1975 i on posteriorment s'efectuen excavacions. La primera, al 1979, i les següents, dirigides per Joan Maluquer de Motes, al 1980, i per Rosó Vilardell / Valerià Romero, del 1981 al 1983.
3. La prospecció al jaciment de la Partida del Torrent/Mas del Mario/Hostal Don Juan (Vinyols i Els Arcs), cap als anys 1982/1985, juntament amb Jaume Massó.

L'activitat realitzada per Valerià Romero no es limita únicament al treball de camp, ja que també escriu diferents articles de caire arqueològic. Entre ells, n'hi ha dos que presenten un comentari general relatiu a la prehistòria de l'àrea de Riudoms:

- 1979: «Algunes notes sobre la prehistòria local».
- 1984: *Aportació al coneixement de la població prehistòrica de Riudoms*.

El coneixement global de la realitat arqueològica de la zona del Baix Camp es reflecteix també en estudis de síntesi efectuats per Jaume Massó:

- 1978: *Reus. Prehistòria i Antiguitat. (Un estudi arqueològic dels nostres camps)*, publicació editada per l'Ajuntament de Reus l'any 1978 i que va constituir la base d'una conferència efectuada a la ciutat el mateix any. Es tracten les diferents etapes de l'Edat del Bronze i s'hi fa un petit comentari de diversos jaciments de la zona: Aeròdrom de Reus, L'Areny...
- 1990: *El terme de Cambrils a l'Antiguitat. Una aproximació arqueològica*, premi d'Assaig Vila de Cambrils de l'any 1989. S'hi fa referència de diversos indrets, entre els quals cal destacar el de Cambrils Mediterrani (jaciment núm. 12 al text).

Una segona activitat desenvolupada a partir de la creació del Servei d'Arqueologia de la Generalitat és la realització d'excavacions d'urgència. A la comarca s'havien desenvolupat, fins a la confecció de l'inventari, dues intervencions d'aquest tipus, al Puig de l'Àliga, a Castellvell del Camp, i a la partida del Torrent/Mas del Mario/Hostal don Juan, a Vi-nyols i els Arcs.

L'excavació efectuada al Puig de l'Àliga, desenvolupada durant el mes de novembre de 1984, és motivada per la informació proporcionada per Ramon Capdevila sobre la localització, en uns terrenys d'Estanis Pedrola, del que semblava ser un fons de cabana enmig d'un escórrer creat a partir de l'aigua de la pluja. L'excavació és dirigida per Maria Adserias i Jaume Massó, amb els quals col·laboren Ramon Capdevila, Estanis Pedrola, Esther Ramon i Valerià Romero. (ADSERIAS, MASSÓ, 1984, 1987.)

La urgència al jaciment de la Partida del Torrent és conseqüència del coneixement previ, per part de Valerià Romero, del desig del propietari del terreny d'efectuar intervencions de caire agrícola en un indret on s'havien localitzat en superfície diverses restes arqueològiques, i la notificació al Servei d'Arqueologia de Tarragona, juntament amb Lluïsa Pallejà i Jaume Massó, de la seva possible degradació a partir d'aquesta actuació. La direcció de l'excavació, encarregada a Rosa M. Blanch, es desenvolupa en un període d'uns 12 dies durant el mes de maig de 1985. (BLANCH, 1985; MASSÓ, PALLEJA, 1985.)

Al Baix Camp, a més de les persones i dels col·lectius mencionats, hi ha d'altres grups interessats per la temàtica arqueològica. Un d'ells està relacionat amb l'Institut d'Estudis Cambrilencs, a Cambrils, on hi ha un museu amb un fons actualment sense representació quant a materials del període comentat.

El tema central d'aquest comentari ha estat l'evolució de la recerca arqueològica relativa al període de l'Edat del Bronze al Baix Camp. Per aquest motiu, no s'ha fet referència a l'extensa bibliografia que tan sols

menciona jaciments de la zona, perquè si la seva cita s'emmarca dins un context d'investigació molt més ampli, les diferents al·lusions a l'arqueologia de la comarca poden constituir, únicament, un reforç o un exemple en el text, però no pas el seu eix d'investigació. Per aquest motiu, ens hem referit a tasques de recerca relatives al treball de camp: prospeccions, excavacions, inventaris, i al seu reflex en diversos estudis publicats, ja sigui en forma de monografies, articles, comunicacions a congressos, etc. Les referències estrictes dins d'altres estudis, incloses les de caire enciclopèdic, s'han evitat ja que la seva menció podria haver fet la relació excessivament allargada. Únicament mencionarem dues referències més de caire bibliogràfic:

- Gonzalo Ruiz Zapatero (1985): *Los Campos de Urnas del NE. de la Península Ibérica*. Monografia que constitueix la seva tesi doctoral, presentada l'any 1983, a la Universitat Complutense de Madrid.

En aquest treball realitza un estudi sobre els camps d'urnes de la zona del Baix i Alt Ebre, Catalunya, i nord del País Valencià i estudia trets característics del conjunt, en el cas de la ceràmica o la metal·lúrgia. La nostra zona de recerca es troba, d'aquesta manera, en relació amb d'altres àrees dins una visió global d'interès.

- Jordi Ll. de la Pinta Rodríguez:
- 1985: «Repertori de cavitats d'interès arqueològic de la Província de Tarragona».
- 1986: «Addenda al repertori de cavitats d'interès arqueològic de la Província de Tarragona».

En aquests articles publicats a la revista *Exploracions*, editada pel Club Speleo de Gràcia, a Barcelona, el seu autor presenta un recull de diversos jaciments de tot Tarragona, i fa, en cada cas, un petit comentari sobre les seves característiques i les del material recuperat. La lectura és interessant com a primera aproximació a la realitat arqueològica de la zona i a diferents publicacions de convenient consulta per aprofundir en la informació ja concreta de cada indret. Els jaciments del Baix Camp citats són els següents: Cova del Daniel (Capafonts); Coves de la muntanya d'Escornalbou; Cova de la Vila (La Febró); Abric del Patou, i jaciments de la muntanya de La Roca (Mont-roig del Camp).

REFLEXIONS GENERALS

Les conseqüències de la varietat d'activitats arqueològiques desenvolupades a la comarca són diverses:

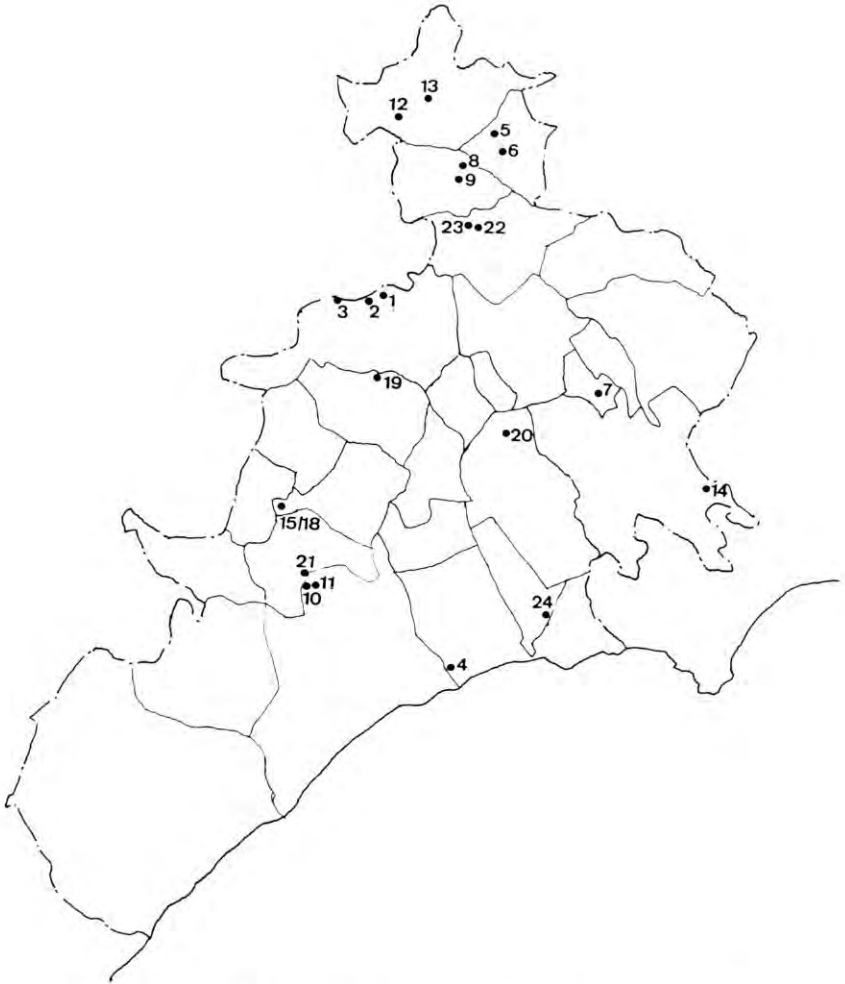

Figura 1. Mapa de situació dels jaciments en relació als termes municipals.

1. Dispersió del material arqueològic, fins i tot el procedent del mateix jaciment, en diversos museus i col·leccions particulars situats dins i fora de la comarca.

2. Diversitat de denominacions dels jaciments i d'atribució de coordenades geogràfiques, circumstància que dificulta la comunicació i la localització dels indrets i del material arqueològic.

3. Dispersió de la informació bibliogràfica i manca de difusió en tractar-se, en molts casos, de publicacions de caire local.

4. Desigual grau d'informació donada la diversitat existent quant a la metodologia de la recollida de dades *in situ* i el seu estudi posterior.

5. Distribució espacial dels jaciments gens significativa, ja que es troba en relació directa la seva localització amb l'absència o presència de persones aficionades a l'arqueologia i interessades en una zona geogràfica en concret (generalment propera al lloc on viuen).

A fi de facilitar la recerca d'informació sobre els jaciments de l'Edat del Bronze esmentats, creiem convenient incloure seguidament el llistat dels indrets arqueològics indicant tres aspectes:

1. La denominació que consta a l'Inventari del Patrimoni Arqueològic.

2. Altres denominacions donades al mateix jaciment amb indicació de l'origen de la referència.

3. Ubicació actual del material arqueològic (M, Museu; C.P., col·lecció particular).

Els jaciments arqueològics estan ordenats segons el terme municipal en què es localitzen i per ordre alfabètic, segons la numeració següent:

Jaciment número 1:	Cingle Roig I (Alforja)
Jaciment número 2:	Cingle Roig II (Alforja)
Jaciment número 3:	Coll d'Alforja (Alforja)
Jaciment número 4:	Cambrils Mediterrani (Cambrils)
Jaciment número 5:	Bec de la Gallina (Capafonts)
Jaciment número 6:	Cova del Daniel (Capafonts)
Jaciment número 7:	Puig de l'Àliga (Castellvell del Camp)
Jaciment número 8:	Cova de la Vila (La Febró)
Jaciment número 9:	La Solana (La Febró)
Jaciment número 10:	El Patou (Mont-roig del Camp)
Jaciment número 11:	La Roca (Mont-roig del Camp)
Jaciment número 12:	Cingle del Pla de la Guàrdia (Prades)
Jaciment número 13:	Coll de les Forquetes (Prades)

Jaciment número 14:	La Boella (Reus)
Jaciment número 15:	Cova de la Guineu (Riudecanyes /Escornalbou)
Jaciment número 16:	Cova Josefina (Riudecanyes /Escornalbou)
Jaciment número 17:	Cova de la Muralla (Riudecanyes /Escornalbou)
Jaciment número 18:	Cova del Passeig dels Frares (Riudecanyes/Escornalbou)
Jaciment número 19:	Les Valls (Riudecols)
Jaciment número 20:	Timba del Barenys (Riudoms)
Jaciment número 21:	L'Areny (Vilanova d'Escornalbou)
Jaciment número 22:	Mas de Peiró (Vilaplana del Camp)
Jaciment número 23:	La Mussara (Vilaplana del Camp)
Jaciment número 24:	Partida del Torrent (Vinyols i els Arcs)

JACIMENT		UBICACIÓ MATERIALS ARQUEOLÒGICS
DENOMINACIÓ INVENTARI	ALTRES DENOMINACIONS	
Cingle Roig I	Cingle Roig →	M. Reus (4469)
Cingle Roig II		C.P. Miquel Salvadó (Alforja)
Coll d'Alforja / Pedrera Blanca	Abric / Cova Coll d'Alforja → Km 54 Coll d'Alforja →	M. Reus (4468) M. Reus (4473)
Cambril Mediterrani		C.P. Ramon Capdevila (Reus)
Bec de la Gallina	Punta de la Gallina →	M. Reus (4975)
Cova del Daniel		M. Montblanc (23) M. Reus (3001) (3002) (3003)
Puig de l'Àliga		M. Reus
Cova de la Vila		M. Reus (4399) (4400) (4834) (4844) (5141)
La Solana		M. Reus (3577) (5185)

El Patou			M. Reus (5371) M. Riudecanyes
La Roca	Mare de Déu de La Roca	→	M. Reus (3601) M. Riudecanyes M. Riudoms (19 R)
Cingle del Pla de la Guàrdia			M. Reus (3521)
Coll de les Forquetes	Coll de les Forquetes	→	M. Reus (4911) M. Reus (4958)
La Boella (Partida de Quart)	Barranc de la Boella → Aeròdrom → Mar de Barbaret →		M. Reus (3075) M. Reus (2926) (5091) M. Reus (3031)
Cova de la Guineu Cova Josefina			M. Riudecanyes M. Diocesà de Tarragona M. Reus (4373) M. Riudecanyes
Cova de la Muralla			M. Reus (5084)
Cova del Passeig dels Frares	Cova del Passeig → Cova Lluminosa →		M. Reus (4377) (4378) M. Reus (3583) M. Riudecanyes
Les Valls			M. Reus (4056) (4057)
Timba del Barenys			M. Riudoms (10 R)
L'Areny			M. Reus (3914) M. Riudecanyes
Mas de Peiró			M. Reus (4968)
La Mussara			M. Arqueològic de Barcelona M. Reus (4121) (4946) (4968) (4985) (5218)
Partida del Torrent / Mas del Mario / Hostal don Juan	Partida del Torrent Fondo Barranc Fondo Torrent de Maspujols		M. Riudoms (12 R)

BIBLIOGRAFIA

- ADSERIAS, M. i MASSO, M.J. (1984): *Memòria de l'excavació arqueològica en el Puig de l'Àliga (Castellvell del Camp, Baix Camp)*. Exemplar inèdit entregat al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.
- ADSERIAS, M. i MASSO, M.J. (1987): «Fondo de cabaña en el "Puig de l'Àliga"», Castellvell del Camp, Baix Camp), *Arqueologia 84-85*. Ministerio de Cultura. Madrid, 1987, pàg. 125.
- ANGUERA, P. (1976): «L'Agrupació Excursionista de Reus. Notes a la seva història», *Revista del Centre de Lectura*, Homenatge al Dr. Salvador Vilaseca Anguera en el 1r. aniversari de la seva mort, quarta època, núm. 281, abril 1976, pàg. 7/11, Reus.
- ANGUERA, P. (1977): *El Centre de Lectura de Reus. Una institució ciutadana*. Ed. 62. Barcelona, 1977.
- BLANCH, R.M. (1985): *Informe de l'excavació realitzada en el Torrent de Maspujols (Vinyols)*. Exemplar inèdit entregat al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.
- BOFARULL i BROCA, A. DE (1845/1846): *Anales históricos de Reus, desde su fundación hasta nuestros días*. Imp. P. Sabater. Reus, 1845/1846. II Vols.
- BOQUER, S.: *L'Edat del Bronze al Baix Camp: assentaments i medi geogràfic*. Tesi de Llicenciatura. Universitat de Barcelona, 1991.
- BOSCH GIMPERA, P. (1925): «Problemes d'història antiga i d'arqueologia tarragonines». *Butlletí Arqueològic*, volum III, època III, núm. 26, juliol-agost 1925, pàg. 84/88, Tarragona.
- BROCA, S. DE (1986): *Riudecanyes i la Baronia d'Escornalbau*. Fundació Loaiza-Vidiella. Col·lecció Tostemps, núm. 18. Riudecanyes, 1986.
- GIBERT, A. M. (1909): *Tarragona prehistòrica i protohistòrica*. Tip. «L'Avenc». Barcelona, 1909.
- GUIX SUGRANYES, J. M. (1976): «Esbós iconogràfic de Salvador Vilaseca i Anguera». *Revista del Centre de Lectura*, Homenatge al Dr. Salvador Vilaseca Anguera en el 1r. aniversari de la seva mort, quarta època, núm. 281, abril 1976, pàg. 2/3, Reus.
- GUIX SUGRANYES, J. M. (1976-1977): «Salvador Vilaseca, arqueòleg». *Boletín Arqueológico*, Miscel·lània Salvador Vilaseca, època IV, fasc. 133-140, 1976-1977, pàg. 5/16, Tarragona.
- IGLÉSIES, J. (1976): «Bibliografia de Salvador Vilaseca». *Revista del Centre de Lectura*, Homenatge al Dr. Salvador Vilaseca Anguera en el 1r. aniversari de la seva mort, quarta època, núm. 281, abril 1976, pàg. 12/24, Reus.
- IGLÉSIES, J. (1976): *Salvador Vilaseca, excursionista científic*. Associació Excursionista de Reus. Reus, 1976.
- IGLÉSIES, J. (1976-1977): «Bibliografia de D. Salvador Vilaseca Anguera». *Boletín Arqueológico*, Miscel·lània Salvador Vilaseca, època IV, fasc. 133-140, 1976-1977, pàg. 21/34, Tarragona.
- Inventari del Patrimoni Arqueològic de la Comarca del Baix Camp (Tarragona)*. Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, 1985.
- MASSÓ, M.J. (1978): *Reus. Prehistòria i Antiguitat. (Un estudi arqueològic dels nostres camps)*. Conselleria de Cultura de l'Ajuntament de Reus. Reus, 1978.
- MASSÓ, M.J. (1985): «Les activitats arqueològica i museística de l'Agrupació Excursionista de Reus, 1915-1925». *Miscel·lània en homenatge a Salvador Vilaseca i Anguera (1975-1985)*. Massó, J. et alii ed. Reus, 1985, pàg. 11/19.
- MASSÓ, M.J. (1990): *El terme de Cambrils a l'Antiguitat. Una aproximació arqueològica*. Ajuntament de Cambrils. Premi d'Assaig Vila de Cambrils. Cambrils, 1990.
- MASSÓ, M.J. i PALLEJA, Ll. (1985): *Informe del jaciment arqueològic aparegut a la partida del Torrent, Vinyols (Baix Camp)*. Exemplar inèdit entregat al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

- PINTA, J. Ll. DE LA (1985): «Repertori de cavitats d'interès arqueològic de la Província de Tarragona». *Exploracions*, 9, 1985, pàg. 21/42, Barcelona.
- PINTA, J. Ll. DE LA (1986): «Addenda al repertori de cavitats d'interès arqueològic de la Província de Tarragona». *Exploracions*, 10, 1986, pàg. 7/10, Barcelona.
- RIPOLL, E. (1979-1980): «Necrologies. Dr. Salvador Vilaseca i Anguera (1896-1975)». *Am-purias*, 41-42, 1979-1980, pp. 479/489, Barcelona.
- ROMERO, V. (1979): «Algunes notes sobre la prehistòria local». *Miscel·lània d'escriptors i estudiosos riudomencs*. Centre d'Estudis Riudomencs «Arnau de Palomar». Riudoms, 1979, pàg. 125/131.
- ROMERO, V. (1984): *Aportació al coneixement de la població prehistòrica de Riudoms*. Centre d'Estudis Riudomencs «Arnau de Palomar». Premi del Centre d'Estudis Riudomencs «Arnau de Palomar». Quaderns de divulgació cultural, 6. Riudoms, maig 1984.
- ROVIRA, J. i SANTACANA, J. (1979): «Recientes campañas de excavación en el poblado del Bronce Final de La Mussara (Tarragona)». *XV Congreso Nacional de Arqueología*. Lugo, 1977. Zaragoza, 1979, pàg. 513/517.
- ROVIRA, J. i SANTACANA, J. (1980): *Economía, sociedad i canvi a la Catalunya Prehistòrica. (Del 2000 al 600 abans de Crist)*. Cymys. Col·lecció Orígens, 1. Barcelona, 1980.
- ROVIRA, J. i SANTACANA, J. (1982): «Una estació d'extracció prehistòrica de sílex a la Mussara (Serra de Prades, Tarragona)». *Fonaments*, 3, 1982, pàg. 209/214, Barcelona.
- ROVIRA, J. i SANTACANA, J. (1982): «La Mussara, Vilaplana del Camp». *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Excavacions arqueològiques a Catalunya, 1. Barcelona, 1982, pàg. 127/128.
- ROVIRA, J. i SANTACANA, J. (1982): *El yacimiento de La Mussara (Tarragona). Un modelo de asentamiento pastoril en el bronce final de Catalunya*. Diputació de Barcelona. Institut de Prehistòria i Arqueologia. Monografies arqueològiques, 2. Barcelona, 1982.
- RUIZ ZAPATERO, G. (1985): *Los campos de urnas del NE. de la Península Ibérica*. Universidad Complutense de Madrid. Colección tesis doctorales, núm. 83/85. Madrid, 1985. II vols.
- SANMARTÍ, E. (1975-1976): «Salvador Vilaseca i Anguera, 1896-1975». *Speleon*, Homenatge al Dr. Noel Llopis Lladó, 22, 1975-1976, pàg. 277/281, Barcelona.
- SANTACANA, J. (1973): *Aproximación a la cultura del Bronce medio en la Cataluña Meridional*. Tesi de Llicenciatura inèdita. Universidad de Barcelona, 1973.
- SERRA-VILARÓ, J. (1925): *Escornalbou prehistòric*. Castell de Sant Miquel d'Escornalbou. Escornalbou, 1925.
- TODA, E. (1925): «Escornalbou. Edat prehistòrica». *Butlletí Arqueològic*, volum III, època III, núm. 26, juliol-agost (1925), pàg. 74/77, Tarragona.
- TODA, E. (1926): *Història de Escornalbou*. Reyal Societat Arqueològica. Tarragona, 1926.
- VILARDELL, R. i ROMERO, V. (1977-1978): «Hallazgos arqueológicos en el santuario prehistórico de La Roca (Montroig, Tarragona)». *Pyrenae*, 13-14, 1977-1978, pàg. 75/80+VI lám., Barcelona.
- VILASECA, S. (1919): «Descobriments d'una cova prehistòrica i altres recerques pels voltants de Prades». *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 3.ª època, any II, núm. 7, 1919, pàg. 136/143+II lám., Barcelona.
- VILASECA, S. (1935): «Noves troballes prehistòriques a Arbolí». *Butlletí Arqueològic*, època III, volum V, núm. 3, juliol-agost-setembre, 1935, pàg. 77/86, Tarragona.
- VILASECA, S. (1936): *La indústria del sílex a Catalunya. Les estacions tallers del Priorat i extensions*. Llibreria Nacional i Estrangera. Reus, 1936.
- VILASECA, S. (1953): *Las industrias del sílex tarraconenses*. C.S.I.C. Instituto Rodrigo Caro. Premio Antonio de Nebrija, 1950. Madrid, 1953.

- VILASECA, S. (1954): *Nuevos yacimientos tarraconenses de cerámica acanalada*. Instituto de Estudios Tarraconenses «Ramon Berenguer IV» / Centro comarcal de Reus. Sección Arqueología e Historia, publicación núm. 2. Reus, 1954.
- VILASECA, S. (1961): «La estación taller de sílex de l'Areny (Término de Vilanova d'Escornalbou, provincia de Tarragona)». *Trabajos de Prehistoria*, III, 1961, Madrid.
- VILASECA, S. (1963): «Dos nuevas cuevas del bronce medio y final del macizo de Prades». *Ampurias*, XXV, 1963, pàg. 105/136, Barcelona.
- VILASECA, S. (1973): *Reus y su entorno en la Prehistoria*. Asociación de Estudios Reusenses. Colección Rosa de Reus, núm. 48 y 49. Reus, 1973. II vols.
- VILASECA, S. i PRUNERA, A. (1944): «La "Cova de la Vila", de la Febró, en la Sierra de Prades». *Ampurias*, VI, 1944, pàg. 87/95+VI lám., Barcelona.
- VILASECA, S. i VILASECA, L. (1959): «Grabado zoomorfo naturalista en un fragmento cerámico de la primera Edad del Hierro, de l'Areny (Montroig)». *V Congreso Nacional de Arqueología*. Zaragoza, 1957. Zaragoza, 1959, pàg. 167/168 + I lám.
- VILASECA, S. i VILASECA, L. (1963): *La cova del Patou (Montroig, província de Tarragona)*. Instituto de Estudios Tarraconenses «Ramon Berenguer IV» / Centro comarcal de Reus. Serie Arqueológica, núm. 30. Reus, 1963.